

EEN WOORD TE ZIJNER TIJD.

Hans ter Beek, *Een woord te zijner tijd... Een boek over taal op de Vrije School. Deel I: 1^e, 2^e, 3^e klas.* Vereniging voor Vrije Opvoedkunst, Zeist 2016.

De auteur is een gepensioneerde vrijeschoolleerkracht die zijn pedagogisch-didactische werkwijze in dit boek neergeschreven heeft. Hij begint met duidelijk te stellen dat taal het allerbelangrijkste is op school. Door de verhalen van de leerkracht leren de kinderen luisteren, en luisteren is de basisvoorwaarde voor kennis en ontwikkeling. Taal is spreken én luisteren. De kinderen hebben geen handboeken nodig, de leerstof zit in het verhaal van de leerkracht. De leerstof is niet het doel maar het middel voor een gezonde ontwikkeling. Hans ter Beek schrijft: *'Het kind moet gedurende zijn schooltijd: goed ademen, goed slapen, goed groeien.'*

Taal is inderdaad het fundament. De vrijescholen blinken uit in het gebruik van taal door de vele verhalen, door het mondelinge aanbrenge van de leerstof, door de vele spreekopdrachten zoals navertellen, declamatie, ritmisch spreken, spreekkoren, theater, zang. De kinderen leren daardoor ook met aandacht luisteren, niet alleen naar de leerkracht, maar ook naar elkaar. Maar soms is er ook een overaanbod aan vertelde en voorgelezen verhalen waardoor de kinderen te lang in de fantasiewereld blijven hangen en niet voldoende wakkerheid krijgen voor de reële wereld.

Als leerstof het middel is voor een goede ontwikkeling, dan moet er ook leerstof zijn. Ik stel echter vast dat de auteur in de eerste drie klassen van de lagere school nauwelijks leerstof brengt. Om het bij schrijven en lezen te houden zie ik dit: in de eerste klas beperkt het schrijven zich tot het maken van vormtekeningen en het tekenen van kapitalen. Lezen komt niet ter sprake, tenzij het *'lezen'* van de zelfgemaakte boekjes met woorden in een kaduke spelling. In de eerste vier weken van de eerste klas leren de kinderen één letter tekenen en benoemen: de k van koning. Halverwege het tweede trimester hebben de eersteklassers alle letters geleerd, behalve de q en de x. De klanken die met twee tekens geschreven worden, leren ze ook nog niet. Ze mogen wel enkele

woorden schrijven met kapitalen en de getallen schrijven ze met Romeinse cijfers. Dat is het voor de eerste klas.

In de tweede klas leren de kinderen de kleine blokletters en de Arabische cijfers en leren ze hoe ze hun potlood of krijtje moeten vasthouden. Ze mogen woorden (uit de fabels) schrijven en versieren en leren de namen van de kinderen in de klas schrijven en lezen. Teksten lezen doen ze nog niet.

In de derde klas leren de kinderen het alfabet, leren ze schrijven met ganzenveer en stalen pen en mogen ze eindelijk teksten schrijven; bij voorkeur psalmen, want de derde klas is bij Hans ter Beek een echte Bijbelklas. Ze schrijven echter geen verbonden schrift, maar kapitalen en middeleeuwse minuskels.

Hoe gaat Hans ter Beek in de eerste klas te werk om de kinderen te leren schrijven?

Eerst gaat hij werken aan de fijne motoriek van de kinderhand door het maken van vormtekeningen en schrijfoefeningen. Zelfs de kinderen die al vertrouwd zijn met letters en de kinderen die al hun naam kunnen schrijven en woordjes kunnen lezen, beginnen van voren af aan. De kinderen schrijven met kleurpotloden en waskrijtjes, wat niet echt bevorderend is voor de ontwikkeling van een mooi handschrift. De letters worden groot op een blad gezet en het blad wordt rondom helemaal ingekleurd, want het moet 'kunstzinnig' zijn: '*Altijd leuk en heel nuttig: zo'n versierandje maken,*' schrijft hij. Wat daar nuttig aan is, ontgaat me, maar er gaat bij hem hoe dan ook meer tijd en aandacht naar het versieren dan naar het schrijven. Op scholen waar men werkt zoals Hans ter Beek zie ik de lelijkst denkbare 'versieringen': meestal met een plat waskrijtblokje volgekrabbelde bladen.

Vertellen, luisteren, schilderen, spreken, reciteren, boetseren, tekenen van het kleine beetje leerstof noemt de auteur 'verdiepen' van de leerstof. Hij omschrijft dit ook als: *de kortste weg is een omweg* en staaft dit met een uitspraak van R. Steiner (is dit zo?): '*Te veel intellectueel werk bevordert extreme lengtegroei, alsof het kind geestelijk gedwongen wordt steeds op zijn tenen te lopen.*' Of dit steunt op enig

wetenschappelijk bewijs komt niet ter sprake. Het is in elk geval duidelijk dat de leerlingen van Hans ter Beek niet zullen bezwijken onder te veel intellectueel werk en dus ook niet extreem lang zullen worden. Je kunt zijn oud-leerlingen in Nederland onmiddellijk herkennen, vermoed ik.

Wat hij in de eerste klas aanbiedt is een pak minder dan wat de kinderen honderd jaar geleden in de oorspronkelijke Waldorfschool in Stuttgart voorgeschoteld kregen. De vrijeschool volgens Hans ter Beek is eerder een leerstofvrije school. Hoe de kinderen bij hem dan toch leerden lezen en schrijven? Vermoedelijk omdat ze het zelf leerden, wat voor intelligente kinderen geen probleem is, maar voor anderen wel.

Wat krijg je dan als resultaat? Dat kinderen een eigen spelling ontwikkelen en bij het schrijven vooral de letter *e* die als stemloze // gelezen wordt, weglaten. Dit ligt niet aan de kinderen maar aan de letterbenamingen die men gebruikt. Zo krijg je teksten als D MESTR IS LIV en ROTKAPJ GAT NAR GROTMODR en woorden als KABOUTR waaraan je – zo raadt de auteur aan – als leerkracht niets mag veranderen, maar die je moet verzamelen en tot een boekje moet bundelen, want het is een hele prestatie als kinderen dit in de eerste klas kunnen. De kortste weg naar problemen ligt hier wagenwijd open.

Waarom kinderen pas in de derde klas beginnen te schrijven is me een raadsel en dat ze daarvoor eerst moeten leren hoe ze een veer moeten snijden tot een pen is me al helemaal duister; een activiteit en een adjectief die herinneringen oproepen aan de middeleeuwen die meestal ook met duister omschreven worden. Er is geen bezwaar om in een les geschiedenis de kinderen dit te leren en ze ook te laten schrijven met een kroontjespen en ander antiek schrijfgerief, maar om te leren schrijven heeft dit geen zin.

Naast de te vermijden adviezen in verband met schrijven en lezen staan er in dit boek ook waardevolle beschouwingen. De waarde van vertellen en voorlezen heb ik al vermeld. Veel belangrijker is wat minstens tweemaal in het boek aangehaald wordt, namelijk dat het de leerkracht is die kiest wat hij de kinderen wil leren, want dit is de kern van de vrijheid van onderwijs. De leerkracht werkt volgens een leerplan, maar

hij bepaalt zelfstandig welke leerstof hij gebruikt en hoe hij ze methodisch aanpakt rekening houdend met de ontwikkeling van het kind. Daarbij hoort vanzelfsprekend dan wel dat de leerkracht goed opgeleid is.

Wat ik ook met vreugde las, is het volgende: *Kinderen maken geen fouten, kinderen proberen het goed te doen*. Dit klinkt alleszins minder cryptisch dan wat ik op een plakkaat in een school las: *Foutjes maken is niet erg, daarom zitten wij op school*.

Twee citaten: *'De Vrije Schoolpedagogie is de pedagogie van het vergeten!'* en *'Er kan in een Vrije Schoolklas nooit sprake zijn van achterstand van de leerstof'*. Dit zijn slogans die in de vrijeschoolmiddens luid en veel klinken. Het vergeten van de leerstof (als die er tenminste is) hangt samen met het periodeonderwijs. Na een rekenperiode mag een kind al het geleerde vergeten, bij de start van de volgende rekenperiode wordt alles weer opgehaald en wordt er voortgewerkt. Dit is echter niet zo gunstig, want wat echt vergeten is, komt maar moeizaam weer aan de oppervlakte. Je kunt beter zeggen dat de periodes er zijn om nieuwe leerstof aan te brengen. De tijd tussen twee periodes van hetzelfde vak dient niet om te vergeten, maar om te herhalen en te oefenen. De vakanties zijn er om te vergeten en die zijn er voor alle kinderen in alle types van onderwijs. Individuele achterstand van de leerstof is er natuurlijk niet als je zo weinig leerstof aanbiedt als in dit boek aanbevolen wordt. Maar achterstand van leerstof is er over de gehele vrijeschool en haar curriculum wel als je op de hier voorgestelde werkwijze voortbouwt.

De volgorde *luisteren-spreken-schrijven-lezen* die Hans ter Beek opgeeft en in praktijk brengt, is zéér waardevol. Zo hoort het te gaan. Maar het is niet nodig om zo veel tijd te laten tussen elk onderdeel als hij doet. Schrijven en lezen mogen onmiddellijk aansluiten bij luisteren en spreken.

Waardevol is ook dat hij erop wijst dat je als leerkracht eerst zelf de woorden en zinnen opschrijft (op het bord) om die te laten lezen en dan pas overgaat op kant en klare teksten. Dit rechtstreekse contact tussen

leerkracht en kinderen is belangrijk. Ook wijst hij er terecht op dat lezen altijd tegelijk technisch en inhoudelijk is en dus een goede voordracht vereist.

Op ongelijnd papier schrijven vindt de auteur ook noodzakelijk. Dit is echter alleen maar zinvol als je alles in kapitalen laat schrijven. Wat ik zeker afraad is om letters (kapitalen) te laten spiegelen (wat de auteur wél doet) omdat de kinderen in de eerste klas nog geen gevoel voor links en rechts zouden hebben. Dit is een ernstige pedagogische tekortkoming. De leerkracht moet zich niet aanpassen aan wat nog niet ontwikkeld is bij de kinderen, hij moet er net voor zorgen dat dit zich ontwikkelt en dus de juiste leerstof aanbieden en niet de gebreken van de kinderen overnemen en goedpraten, want dan kan hij net zo goed spreken als de kinderen en tekenen als de kinderen en denken als de kinderen.

Het overzicht van de onderdelen van het vak wereldoriëntatie geeft duidelijk weer hoe het leerplan van de vrijescholen te beperkend is. Te veel vrijescholen geven daardoor alleen in de vierde klas dierkunde en alleen in de vijfde klas plantkunde omdat het zo in het leerplan staat, terwijl menskunde in de lagere school (klassen 1-6) helemaal ontbreekt. Hetzelfde geldt voor het overzicht van de verhalen. Daar zou beter staan: vanaf de eerste klas sprookjes, vanaf de tweede klas fabels enzovoort, al is ook dat nog te beperkend, want fabels kunnen net zo goed in de eerste klas als in de tweede en derde en volgende klassen verteld worden. Steiner heeft ook nooit gezegd dat er in de tweede klas heiligenlegendes moeten verteld worden. Die heiligenlegendes heeft hij in een andere context, namelijk voor het vrij christelijk godsdienstonderwijs, aangegeven voor kinderen uit klassen 1, 2 en 3.

Dat de vrijeschool een school is die niet gebonden is aan een geloofsrichting zoals de auteur vermeldt, is niet helemaal correct. Ter Beek beweert terecht dat dit onderwijs is voortgekomen uit een werkgebied van de antroposofie, maar vergeet daarbij dat alles wat in de antroposofie verkondigd wordt, voortkomt uit de visie van één persoon (Rudolf Steiner) en dat alle andere antroposofen aanvaarden en voor waar aannemen wat hij gezegd heeft en dus geloven. Je kunt maar

beter niet beweren dat de vrijescholen niet gebonden zijn aan een geloof. Trouwens in de derde klas vertelt de auteur aan de kinderen dat er vier scheppingen waren die (maar dat zegt hij gelukkig niet tegen de kinderen) samenvallen met de vier fasen van de aardeontwikkeling volgens Steiners antroposofie. En als je de kinderen elke ochtend een gebed laat zeggen – al noem je dat gebed een spreuk – tot God of een ‘hoger’ geestelijk wezen, zoals in de vrijescholen gebruikelijk is, dan verricht je een geloofsdaad.

Voor de derde klas geeft Hans ter Beek ook de raad om de Bijbelteksten te gebruiken zoals die gangbaar waren toen in Duitsland (1919) en Nederland (1923) de eerste vrijescholen werden opgericht. Dus klinkt bij hem de eerste scheppingsdag zo: *En God zeide: Daar zij licht: en daar was licht*. Wat is het probleem met de hedendaagse Bijbelvertaling? Is de vrijeschool misschien een soort museum, een nostalgiefabriek? Is de wereld bij Steiner blijven stilstaan?

In de derde klas mogen de kinderen eindelijk het alfabet opschrijven, maar zegt de auteur: ‘... pas in de 4e klas zijn ze klaar om alles met pen en inkt te schrijven. Toch mogen ze al eens woorden en zinnen schrijven met de ganzenpen of de bandschriftpen (kalligrafiepen). Dan gaat het uitsluitend om het schrijven en niet om de inhoud en voegt de auteur eraan toe: ‘*We malen niet om fouten, vergeten letters, vergissingen of een inktvlek*’. Het gaat dus zuiver om de techniek van het schrijven en daarmee gaat hij in tegen wat hij eerder veroordeelde: het zuiver technisch lezen. Puur technisch schrijven mag blijkbaar wel en mogen allerhande fouten vrolijk blijven staan. Nu begrijp ik waarom er in schriften zo veel fouten staan die niet gecorrigeerd werden.

Wanneer de kinderen in de derde klas kennismaken met de woordontleding, leren ze de zelfstandige naamwoorden kennen onder de naam Adamwoorden. De bijvoeglijke naamwoorden krijgen de naam Evawoorden. Omdat ze pas later – in de vierde klas of zelfs nog later – de echte benamingen krijgen voorgeschoteld is het kwaad al geschied. De namen Adam- en Evawoorden gaan er niet meer uit. Sommige kinderen blijven er hun verdere leven mee opgescheept.

De auteur strooit willekeurig hoofdletters in het rond. Enkele voorbeelden: *TV-kijken*, *Hoofdletter*, *Zelfstandige Naamwoorden*, *Eerbied*, *U* (2e persoon enkelvoud en meervoud), *Drakenschepen*, *Islamieten*, *Kruistochten*, *Middeleeuwse* en vele andere woorden die geen hoofdletter behoeven. Als tegenhanger krijgt het woord *latijn* geen hoofdletter.

Woorden worden soms wel, soms niet aan elkaar geschreven. Bijvoorbeeld: *Noord-Hollands* (de auteur bedoelt de taal), *eerst komende*, *zitten blijven*, *Renaissance taal*, *mannetjes paard* en zijn meest geïnspireerde schrijfwijze: *3^e klas-leerling*, waarbij hij tevens laat zien dat hij erg gehecht is aan superscript om rangtelwoorden weer te geven, zoals trouwens al duidelijk was in de titel van zijn boek.

Hans ter Beek worstelt met de leestekens, vooral met de komma. Hij plaatst bijvoorbeeld altijd een komma vóór de betreffende voornaamwoorden *die* en *dat*, ook waar het niet zinvol is.

Het verbindingsstreepje staat soms waar het nodig is, maar soms ontbreekt het zoals onder andere in *Noordwest Frankrijk* en *Noord Groningen* of staat het daar waar het niet nodig is zoals in *Contra-Remonstrant* (hoeft ook geen hoofdletters), *Noord-Hollands* (taal), *hand-schrift*, e.a. Ook hier scoort zijn *3^e klas-leerling*, waarin eerst een verbindingsstreepje ontbreekt en er vervolgens een staat waar het niet hoeft.

Als de auteur in zijn lerarenpraktijk even slordig met spelling en interpunctie omging als in zijn boek, hoe zullen zijn leerlingen dit dan gedaan hebben? Naast de vele mooie en waardevolle verwezenlijkingen die uit Steiners antroposofie zijn voortgekomen, mogen zijn scholen zeker niet de weg opgaan die Hans ter Beek in zijn boek beschrijft. Steiner wijst erop dat leerstof ontwikkelingsstof is, maar dan moet er ook leerstof zijn, en met de schaarse hoeveelheid die Ter Beek aanprijst, lijkt me van ontwikkeling niet veel in huis te komen. Leerstof moet ontwikkeling in gang zetten en niet achter de ontwikkeling aan lopen.